

Guennou Charles

[Charlez Frañsez Gwennou) (Talhouarn)

(Lezardre 1851 – Vitry-sur-Seine 1915)

Modernnaet eo bet an doare-skriva. Ne skriv ket Gwennou brezoneg evel ma veze distaget e Lezardre. Ober a ra gand doare-skriva Ar Gonideg. Gwechou 'zo ez eo galleg e ereadurez.

Bet embannet e 1896.

Krog e oa, e fin an XIX^{ved} kantved, tud Vreiz-Izel da vond da Bariz da gaoud labour. Tud 'oa, e Breiz, a harze outo da vond kuit. Alese ar skrid-se. Iskiz a-walh, e varvas Gwennou e-kichenn Pariz !

Setu amañ eul leorig fentuz ha mad !! Re a skiant on-eus

Yann ar Mañcheg O vond da Bariz

Re a skiant on-eus

Chomit, chomit e Breiz !!!

Eul labourer-douar, Yann ar Mañcheg e ano, ganet hag o chom en eur vereuri gaer a ganton Perros-Kireg¹, a lavare, eur beurevez, o tihuni, d'e wreg yaouank, Matelina, merh Tual ar Hemener :

« Matelina, va gwreg, eun dra a zo deut em spered !... »

« Petra ah-eus-te soñjet, Yann ?... »

« E feiz, n'edom ket greet, emichañs, evid chom da viken amañ, e-kreiz ar parkou, e mereuri Koad-Haleg², da *Frita kernez gand paourentez !...* Re a skiant on-eus, war va zoñj !... Koulz ha kant a dud all, eh hellfem gounid arhant ha dond da veza pinvidig-braz e Pariz !... »

« Jezuz, Maria, Credo ! Petra a larez-te, Yann gêz », a respontas Matelina, he daouarn kroazet ganti war he hov ... « Da Bariz e fell dit mond, ha da ober petra, va Doue ?... »

« D'ober petra ?... N'eus forz da betra !!! N'edom ket ni tud a skiant, evel ne vez ket kavet nemeur er hanton ?... M'hen lar dit, ni a gavo an tu da zastum arhant a-zahadou e Pariz... Neuze ne wiskin-me nemed dillad mezer fetiz, ha te az-pezo togou seiz, bokedou ha perlez e-leiz warneze... Kleved mad a rez, Matelina ?... »

« Ha gwir, Yann, am-bezo-me traou ken kaer ha ma larez ?... »

¹ Perros-Kireg : Perroz-Gireg. (Distagadur mad bet skrivet gand Gwennou).

² Koad-Haleg : bet skrivet "Koat Haleg" er skrid orin, just evel ma vez distaget.

« Kaerroh c'hoaz, penn-kaled ma'z out... Tud a skiant vraz, eveldom, n'ez eus tra re gaer evite !... »

« Ma ! Deom eta da Bariz, Yannig, ha raktal, ma karez !... »

Eun nebeud deiziou goude, Yann ar Genaoueg (ho tigarez, mar plij ! Yann ar Mañcheg eo am-boa c'hoant da lavared !) a reas gwerza e di, e barkou, e varh, e garr, e alar, e vuoh, e havr hag e oll vinviou all, a lakaas gwele, armel, taol, kador, ha listri kegin en "hent-houarn", d'o has en e raog da Bariz, a baeas chopinad da hemañ, chopinad da henhont, a lavaras kenavo d'e oll gerent ha mignoned, o laroud deze dond d'hen gweled da Bariz, e leh, emezañ, ne vije ket pell kent dond da veza da nebeuta "Milioner"...

Matelina ar Mañcheg, merh Tual ar Hemener, a lavaras kemend-all d'he homerezed, hag a flabote, evel eur bik vorn, o tiougani deze an oll draou burzuduz a dlee degouezoud ganti ha gand he fried Yann... Hag e oant eno oll, beteg ar vestrezskol, digor-frank gante genou, skouarn ha lagad, o selaou ar wreg yaouank pennfollet...

Greet o himiad gante, an daou-mañ a redas buan d'ar "gar", mall braz gante d'erruoud e Pariz, e leh, war o zoñj, ema an aour da zastum a-bouezelladou, dreist-oll pa vezer, evelte, "tud a skiant vraz"...

O kuitaad ar "harr-dre-dan", Yann a stagas da lared, en eur skei war e dal :

« Kenta tra on-eus d'ober eo mond da zebri... N'out-te ket euz an ali-ze, Yann ?... »

« Eun ali mad, eme Yann ! Deom da zebri eta... A-hend-all ne dalv netra mond da weled an dud, pa vez goullo ar hov. »

Mond a rejont eta d'eun ostaleri e leh e vez roet da zebri, ha, daoust n'o-doa debret nebeud a dra, e kosutas deze ugent real...

« Ugent real daou damm pred, eme Vatelina ! Gand kemend-all or-bije bet peadra da veva eur zizunvez a-bez !... »

« Kalz gwell ho-pije greet, Yann, o chom e Koad-Haleg !.. ; »

« Bremañ, Aotrou an Depute, eme ar genaoueg, e welan sklêr a-walh n'anavezit ket ahanom... Kalz re a skiant or-boa evid chom e Koad-Haleg... Hag a-hend-all, an dra-ze bremañ n'eo ken *posubl*... Gwerzet on-eus ti, parkou, buoh, karr, marh, hag oll kement or-boa... »

A !... Ma feiz, va zud-keiz, grit evel ma plijo deoh d'en em denn a boan. N'edon ket eur rener *ti da glask labour d'an dud*... »

« Ar foeltr ganen, penn-botez ma'z on !... Ankouaet krenn am-boa ez eus e Pariz tier evel-se. Deom buan, Matelina ! An tier-ze, emichañs, ne dint ket greet evid al loened !... Kenavo, Aotrou an Deputé !... »

« Kenavo, Yann, ha tro vad deoh ha d'ho kwreg... Me 'gred avad ho-pezo keuz, kent pell, da veza kuitaet Koad-Haleg !!! »

Hag i da vond d'unan euz an tier-ze, anvet e galleg *Bureau de Placement*, da lavared eo, d'eun ti, e pehini ar mestr en em garg, *pe a ra van d'en em garga* da gavoud *plasou* a-zoare d'ar vicherourien, hag ivez d'an dud divicher, en em gav heb labour, gand ma vezo en o godell eur yalh koveg da vad.

Hogen, an ti e leh m'erruas Yann ha Matelina, a oa treud ha dizneuz iskiz, koulz an diavêz hag an diabarz anezañ... Biskoaz, 'michañs, an heol ne ziskennas ennañ... Ar mogeriou, mouest ha louedet, a laoske dre-oll flêr ar maro... Ar skalier, hanter-

vrein, a oa sonn ha teñval evel eur skalier toull-bah dindan an douar, ha nehet-braz e oa Matelina o pignad ar skalier-ze, rag aon da goueza, bep kammed...

« Ba !, eme Yann, *n'eo ket ar gaoued a vev an evn*, ha, marteze, perhenn an ti hudur ha louz-mañ a zo deg gwech³, dre e vadou, en tu all d'ar fri-hir, on Depute, an diaoul d'hen taga ! »

Pignet gante, o torhoueza⁴, pemzeg pazenn ha kant, e tegouezjont war eur pondalez teñval evel ti an diaoul, hag e skojont war eun nor a weljont diraze, war behini⁵ e oa skrivet, e gwenn, **Alan al Louarn**, *ti da glask da gavoud plasou a hobr mad evid gwazed ha merhed a beb micher, hag heb micher zoken !... »*

Digor an nor, eun den gwisket evel eur pillaouer, eur hoz voned war e benn, lunedou glaz war e fri, a houlennas digand Yann :

« Petra a fell deoh, ha piou eo ar vaouez-mañ ? »

« Aotrou kêz, eme Mañcheg, ni a zo deuet da Bariz, va gwreg ha me, evid klask labour, rag c'hoant kaer on-eus da hounid arhant !... En or bro n'hellom ket dond a-benn a gement-se, hag e fell deom kavoud *plas* e Pariz. A-hend-all, re a skiant or-boa evid chom e Koad-Haleg !... »

« Deuit em hambr, eme Alan, he me 'gred e kavim hebdale ar pezh a glaskit !... Pe vicher eo hoh-hini, va den ?... »

« Me, aotrou, eme Yann, a oa merer, a-hont, e Koad-Haleg, e kanton Perroz-Kireg !... »

« Ha c'hwi, itron ?... »

« Me, a respontas Matelina, lorch enni da veza galvet *Itron* gand eun Aotrou braz e Pariz, me a aoze ar boued, a vouetae ar zaout, ar hezeg, an deñved, a yee da ganna an dillad, a gase toaz d'ar forn, a yee d'ar marhad da werza lêz, viou, amann, a gempenne an tiegez, evel ma tle peb mererez ober : *n'eo ket gwir, Yann ? »*

« Mad, mad, eme al Louarn ! Me am-eus hoh afer ! »...

« Laret mad am-boa dit, eme ar Mañcheg !... Tud a skiant eveldom ne chomont ket pell dilabour e Pariz !... »

« A-wechou !... Koulskoude, me a ray kement ha ma hellin evid ho tenna a boan e berr amzer... Ha setu, evel dre eur mirakl, ez oh deuet d'am gweloud hirie. Bez' am-eus evidoh, ma den, eur plas a *baotr karr* (amañ, e Pariz, e lavarom *cocher*), gand eur gopr a gant lur beb miz, en eur hastell, hag eur plas a geginerez, er memez ti, evid ho pried, gand eur gopr a hanter-kant lur beb miz... Ma fell deoh mond da weloud peleh ema ar hastell, pa ho-pezo roet din, peb unan ahanoh, evid va foan ha va skrituriou, peb a bez ugent real !... Da gemer raktal, pe da lezel ! ! »

Hag i da rei d'Al Louarn daou bez ugent real, ha da vond, en eur red, d'an ti m'endoa laret deze mond euz e berz...

Allaz, re ziwezad eh errujont, rag, abaoe an deiz diagent, an Aotrou en-devoa gopraet erur paotr-karr hag eur geginerez.

En deiz war-lerh e tistrojont da weled Al Louarn ; hag hemañ, goude beza bet digante daou bez ugent real, o hasas d'eun ti all, e leh, emezañ, e kavjent heb mar peb a blas... Allaz, ne gavjont netra, nemed mevelien ha mitizien d'ober goap aneze.

³ deg gwech : bet skrivet "dek kwech" er skrid orin, just evel ma vez distaget.

⁴ : torhoueza :e geriadur ebed. "kammigella"

⁵ war behini : implijoud a ra "pehini" evel e galleg. "warni e oa skrivet ».

E-pad pevar devez diohtu e tegouezas gante ar memez tro, hag e-pad pevar devez diohtu e rojont peb a bez ugent real d'Al Louarn.

« Setu dispignet ganeom daou-ugent lur da baea ar hoz laer-ze, eme Vatelina, ha gopr ebed n'on-eus kavet !... »

« E feiz, a respontas Yann, me a gav ganen en-deus c'hoant ar hov-yod da skarza krenn or yalh, ha d'ober c'hoariell ganeom... Me ne fell ken din mond d'hen gweled... »

« Na me kennebeud... Penaoz ober, koulskoude, Yann gêz ! An arhant a ya buan e-biou, ha netra a vad ne gavom... Gwell kaer, war va zoñj, or-bije greet o viroud on traouigou hag o chom da labourad douar Koad-Haleg !... »

« En an' Doue, tao, eme ar hoz verer !!! N'on-eus-ni ket kalz re a skiant da zistrei da Goad-Haleg, da derri or horv o trei mein hag o troha buzug, e parkou ar goz vereuri-ze ?... Red-mad eo gortoz eun nebeud deiziou ; kent kavoud labour en eur gêr evel Pariz... Mez, pa on-devo kavet gopr, ne vim ket pell o tastum ar pez or-bezo dispignet, ha kant gwech ouspenn !... An dud a skiant eveldom e teu bepred an taol da vad gante !...N'eus nemed gortoz heb koll kalon !... »

« Doue, r'az klevo, Yann ! ... Mez ar yalh a skañvaa, ha, m'hen lavar dit, gwall-hir e kavan-me an amzer !... »

Evid troha berr, an ostiz e ti pehini e teuent⁶ bemdez da breja ha da loja, da hortoz ar pez o-doa lakaet en hent-houarn da zond deze da Bariz, a gavas da Yann eur plas, e ti eur feurmer kezeg ha kirri, evid beza paotr-karr (e galleg *cocher de fiacre*), ha da Vatelin eur plas da nêtaad ha da ziwall eun ti priveziou evid an oll (e galleg *cabinet d'aisances public*), gand eur gopr a bevar real bemdez.

Ar baotred-kirri, e Pariz, o-deus o skol hag o renerien, evel an dud yaouank a fell deze mond da ofiserien war vor o-deus o lestr-skol, e ano, mar am-eus soñj mad, an "Iphigénie". Skol ar baotred-kirri a zo eur peul-karr⁷ war beder rod hag a zaou a gezeg, a vez gwelet o redeg amañ hag a-hont, e kêr, eur strollad tud diwar ar mêz ennañ, peb a flotantenn hir war o hein ha peb a dog-uhel lien koaret pe ler bervet war o fenn.

Eur hoz paotr-kar a zesk deze ar stumm da gas ha da vlenia eur harr e Pariz, ha penaoz en em gemer evid kaoud o hent e ruiou ar gêr vraz. Gwech hag amzer, ar harr-skol a chom en eur hroazhent bennag da rei eun tamm diskuiz d'ar hezeg, ha neuze e ro ar rener kentel d'ar skolaerien, dirag eur bobl a dud dastumet en eun taol en-dro dezañ... Gwaz d'an hini na respont ket hervez soñj ha grad-vad ar mestr ! Hennez e vez roet dezañ eul lesano divalo bennag, hag an oll a hoarz a-bouez-penn diwar e goust, hag a ra goap anezañ didruez ! !

Goude beza bet bet er skol e-pad eun teir zizun bennag, Yann ar Mañcheg a oe lakaet da "baotr-karr", hag eur beure, eh eas da weled hag-eñ e kavje eur beajour bennag da gas amañ pe du-hont...

« Eun devez kaer, emezoh, a reas Yann, emichañs ?... »

« Ya da ?... O hounid bemdez kement hag eñ, perhenn mil skoed leve, ez afe buan da glask e voued... »

Setu penaoz e tegouezas an dro gand or hanfard o staga gand e vicher nevez.

⁶ Memez implij euz "pehini". "an ostiz e teuent en e di".

⁷ eur peul-karr : eur harr iskiz.

Kent ma oe roet dezañ eur harr hag eur hoz marh, Yann gêz a rankas lakaad c’hweh skeod e dorn e Aotrou... Ahanta, pa zistroas, fêz ha skuiz-marh, da gas e garr hag e loen d’ar marchosi, goude beza klasket ha diglasket dre-oll tud da gas en kêr d’ober eur bale bennag, n’en-devoa gounezet nemed seiz lur daou real !!! Kaerra gounid, va zud vad !!! Deg lur daou real tennet euz e hodell...

Eun heveleb darvoud a hoarvezas gand ar paour-kêz, pemzeg devez diohtu.

Ha koulskoude, war e zoñj, e oa eun den a skiant vraz hag a spered lemm !...

A-benn ar pemzeg devez-se, Yann a oa hirraet mad e vuzellou, ha ne lavare koulz lared, ger ebed... Krog e oa da zoñjal n’eo ket a-walh beza eun den diouz an dibab evid dastum e Pariz arhant hag aour a-zahadou...

Matelina ne ree ket ivez kalz a goar⁸ en he *zi-priverziou evid an oll*... Nag a wech e tegouezas ganti, e-leh lakaad gopr he devez en he godell, rankoud tenna diouz he yalh peadra da baea d’an Aotrou ar pez a vije dleet dezañ, war-bouez en em lezel da veza laeret gand an dremendii !!!

Ne ree ar baourez-kêz kont vad ebed... Da hemañ e roe re a voneiz, digand egile ne gemere ket a-walh, hag ar soavon a yee aliez, heb gouzoud dezi, e godellou ar re a zeue d’azeza en he *friveziou*.

Yann, am-eus laret, abaoe ma wele kov e yalh o vihannaad bemdez, a oa deuet da veza ‘gozig heñvel ouz eun den mud... Matelina, avad, pa zistroe d’ar gêr, ne dave ket...

« Aze avad ah-eus greet eun taol kaer, emezi, o tond hag o tegas ahanon ganit da foeltri gand an naon, d’ar gêr daonet-mañ !!! Pa zoñjan az-poa re a skiant, hervez da lavar, evid chom e Koad-Haleg da labourad douar !... Kaerra taol am-eus greet o senti ouz eur genaoueg evelout !.. »

Eun abardaez, eur paotr hent-houarn a zeuas da lavared dezo e oa o annez er *gar*, abaoe pemzeg devez, ouz o gortoz...

« Kasit-eñ en-dro da Goad-Haleg, a lavaras Matelina, droug ar gounnar enni... Skuiz a-walh ez on-me amañ, e-leh emañ e riskl da vervel gand an naon... Te, chom, mar plij dit... Me a fell din, heb dale tamm pelloh, distrei d’ar gêr !... »

Yann, hir e vuzellou, a heulias e bried.

Hirie emaint o-daou mevel ha matez e Koad-Haleg, a oa o zra gwechall... Setu aze ar pez a hoarvez aliez, siwaz, gand an dud a gav deze o-deus re a skiant evid chom da labourad douar, hag a ya d’ar hêriou braz, o soñjal dastum arhant hag aour a-zahadou...

Labourerien Breiz-Izel, kemerit skwer diwar an daou skouarneg-mañ, ha chomit en ho parkou ! Eno ho-pezo bepred peoh, yehed ha peadra da veva : er hêriou braz avad, ne gavot aliez nemed poan, glahar, paourentez, kelñvejou a bep seurt...

⁸ kalz a goar : kalz a arhant (?).